

ÇİVRİLLİ İKİ TÜRKMEN DERVİŞİ BEYCE SULTAN VE HABİB-İ ACEM*

Yrd. Doç. Dr. İlhan ERDEM**

Sayın Başkan, Saygıdeğer Çivrilliler ;

Tebliğim Anadolu'da Türk kültürünün gelişip evrensel boyutlara ulaşmasının yanısıra ülkenin iskan edilmesinde de büyük pay sahibi olan ünlü Türk dervişlerinden Çivril'i mekan tutmuş Beyce Sultan ve Habib-i Acem hakkındadır. Bugün her ikisinin de ilçe sınırları içinde türbeleri mevcutsa da ne yazık ki bakımsız bir haldedir. ve onarılmaya ihtiyaç vardır. Yöre halkının hala saygı ile andığı bu iki gönül sultanı hakkındaki bilgilerimiz kaynakların kifayetsizliği nedeniyle son derece yetersizdir. Bu sebeble konuyu daha iyi kavramak açısından bir miktar geriye gitmemiz gerekecektir.

Bilindiği üzere XII. Asrın ortalarında Hoca Ahmed Yesevi'nin Yesi kentinde yaktığı Türk sufizmi meşalesi kısa zamanda bütün Türk ellerine yayıldı. XIII. asrın ilk yarısındaki Moğol istilası sonucunda da Anadolu'ya ulaştı. Bunlar arasında Hacı Bektaş-ı Veli, Barak Baba, Mevlana Celaledin, Baba İlyas Horasani en önde gelenleri idiler. Şeyhler Anadolu'ya sadece kendileri gelmediler. Beraberlerinde kendilerine son derece bağlı büyük bir Türkmen kitlesi vardı. Türk sufistleri bu sırada Anadolu'da hakim güç olan Selçuklular ile kısmi bir çatışmaya⁽¹⁾ girmişler isede büyük bir bölümü kısa süre içerisinde idare ile uzlaştı ve sünni geleneğe dahil oldular. Aşırıları ise pasivize edildi.

* Bu tebliğ 15-17 Eylül 1997 yılında Çivril Belediyesince düzenlenen "III. Myriokepholen Sempozyumunda" sunulmuştur.

** Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Burada kast edilen husus 1240 yılında Maraş yöresinde patlak veren ve kısa sürede Anadolu'nun diğer bölgelerine de yayılan "Babailer İsyanı" dır. Bilindiği gibi isyancılar Selçuklular'ın en seçkin birlikleri tarafından Kırşehir'in Malya ovasında güçlükle durdurulabilmişlerdir. Bu konuda geniş bilgi için bak. A. Yaşar Ocak, - "Babailer İsyanı" İstanbul 1980, s. 83-146.

Selçuklular'ın 1243 yılında Köseadağ mağlubiyetiyle Moğol tahakkümü altına düşmesi Anadolu'da siyasi ve sosyal alanda büyük bir otorite boşluğuna yol açtı. Ortamı iyi değerlendiren şeyhler güç ve nüfuzlarını artırdılar. Zayıf durumdaki Selçuklu idaresi yönetimi onlarla paylaştı. Neticede Türkmen şeyhleri ve onlara bağlı grupların liderleri⁽²⁾ devlet hiyerarşisinde yer aldılar ve önemli görevler üstlendiler.

XIII. asrın ikinci yarısında İznik Rum imparatorluğunun İstanbul'a taşınması ile Türklerin dikkati yeniden ihya edilen Bizans üzerine çevrildi. Bu ortamda şeyhler bizzat Türkmenler'le beraber Batı Anadolu'nun fethinde tarihi rollerini oynadılar. Bilhassa iskan alanında⁽³⁾ unutulmaz hizmetler gördüler.

Beyce Sultan ve Habib-i Acem -diğer binlercesinin yaptığı gibi- Moğol istilası önünden kaçarak XIII. Asrın ortalarında Anadolu'ya geldiler. Ardından da kendilerine bağlı Germiyan Türkmenleri ile beraber Yukarı Menderes vadisinin (Frikya) fethine katıldılar. Onlar vadinin hemen başında yer alan Çivril'e yerleşerek burayı iskana başladılar. Yöre kısa sürede şenlendi ve Türkmenler'le doldu. İki şeyh ziraatle de uğraşarak bu alanda yöre halkına önderlik ettiler. Nitekim Osmanlı kaynaklarında Çivril'de Habib-i Acem adına bir çiftlik kaydı mevcuttur⁽⁴⁾ Beyce ve Habib'in ünü Çivril'i aştı ve kısa sürede Germiyan iline yayıldı. Sözleri dinlenen, nüfuzlu birer bilge kişiler oldular. Etrafına bir çok mürid toplandı. Onların müridleri ile beraber yöre halkını dini ve kültürel alanlarda da eğittiği kolayca tahmin edilebilir. İki şeyhin o sırada Germiyan ilindeki diğer Türkmen şeyhleri ile de irtibat halinde olduğunu görüyoruz. Yörenin önde gelen şeyhleri o zamanda bir araya geliyor ve önderleri olarak gördükleri Seyyid Battal Gazi'nin türbesini ziyarete gidiyorlardı. İşte kaynağımız bu ziyaretler vasıtasıyla bu iki ünlü şeyhden bahseder.

² Türkmen dervişlerinin Selçuklular'ın son devirleri ile bilhassa İlhanlı Devleti içerisinde oynadıkları roller konusunda bakınız: M. Fuat Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu" İstanbul 1981, s. 145-171; Ayrıca bak. İlhan Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)", Basılmamış Doktora Tezi, DTCF Kütüphanesi, Ankara 1995, s. 425-440

³ Anadolu'nun fethi sırasında Türkmen dervişlerinin bilhassa iskan alanındaki faaliyetleri konusunda bak. :Ö. Lütfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", Hamle yayınları, tarihsiz, s. 14-51.

⁴ 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri(937/1530) I, Ankara 1993, s. 129. Burada çiftliğin 690 akçe gelir getiren orta büyüklükte bir arazi olduğu anlaşılıyor.

Ortaçağ' Anadolu Türk tarihi ve kültürü konusunda kaynaklar ve belgeler çok yetersizdir. Toplum hayatı ve düşüncesi alanına gelince belgeler daha bir seyrekleşmektedir. Bu alanda büyük sıkıntı içinde olan araştırmacıların imdadına menakıbnameler yetişir. Bir çoğu daha geç dönemlerde kaleme alınan bu eserler topluma mal olmuş ünlü din alimleri ve mutasavvıfların hal tercümelerini ihtiva ederler. Abartılı ve objektiflikten uzak olmasına karşın bu tür eserler döneminin dini, kültürel ve hatta topoğrafik özellikleri hakkında orjinal bilgiler verirler. (5) Bu tür eserlere güzel bir örnek olarak ünlü Türk mutasavvıfı Mevlana Celaleddin'in hayatı ve kerametlerini anlatan "Menakibü'l-Arifin" 'i sayabiliriz. XIV asrın ortalarında bir Mevlevi dervişi Eflaki Ahmed Dede tarafından kaleme alınan bu eser Selçuklu devri Anadolu'sunun sosyal ve kültürel hayati hakkında vazgeçilmez bir kaynaktır. (6) Aynı şekilde Moğol ve Beylikler dönemi Anadolu'su konusunda vazgeçilmez bir kaynak da Hacı Bektaş-ı Veli Vilayet-namesi'dir.

Ünlü Türk mutasavvıfı Hacı Bektaş'ın Horasan'dan başlayıp daha sonra Anadolu'da devam eden hayat macerası eserde destansı ve olağanüstülükler manzumesi şeklinde anlatılır. Eserde ayrıca şeyhin ileri gelen halifelerinin kıssaları da mevcuttur. İşte onlardan biri de Kolu Açık Hacım Sultan'dır. Kaynağın zikrettiğine göre Hacı Bektaş haşinliğinden dolayı batın kılıcını ona vermişti. Hacım Sultan hizmetini tamamladıktan sonra şeyhi tarafından Germiyan İli'ne halkı irşad için gönderildi. O doğruca Germiyan Beyi'nin huzuruna çıktı ve kendisi için bir yer istedi. Germiyan Beyi, Uşak taraflarında Susuz denilen ıssız ve çorak bir bölgeyi şeyhe yurt olarak verdi. Hacım Sultan bölgeyi kısa süre içerisinde mamur ve bayındır bir hale getirdi Kerametleri ve başarıları ününün kısa sürede çevrede duyulmasını sağladı Bundan dolayı etrafında pek çok mürid toplandı. Kaynağın ifadesine göre o çağda Dervişler her yıl Muharrem ayının 10'uncu günü ünlü İslam mücahidi ve kahramanı Seyyid Battal Gazi'nin Eskişehir'in Seyyid Gazi ilçesinde bulunan türbesini ziyaret edip kurbanlar kesmekte idiler. Çivril'in gönül sultanları Bekçe Sultan ile Habib-i Acem'de her yıl Seyyid Battal Gazi'nin

5 Menakıbnamelerin tarihi ve kültürel kaynaklar olarak değerleri hakkında bak. A. Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı olarak Menakıbnameler (Metodolojik Bir Yaklaşım), TTK. Yayını, Ankara 1992, s. 65-70

6 Ahmet Eflaki, Menakibü'l-Arifin(Çev. : Tahsin Yazıcı), İstanbul 1973, C. I-II; Ayrıca Menakibü'l-Arifin'in tarihi ve kültürel değeri konusundaki değerlendirmeler için bak. A. Yaşar Ocak, Menakıbnameler, s. 67.

türbesini ziyaret etmekteydiler. İşte o ziyaretlerin birini daha eda etmeye giderlerken yolda Hacım Sultan'la karşılaşırılar. Kaynağa göre Bekçe ve Habib hazırlıklarını görüp Çivril'den yola koyulurlar. Banaz'a vardıkları zaman buradan geçen suyu şiddetinden dolayı geçemezlar. Bu durum karşısında suyun akış şiddeti azalınca kadar beklemeye karar verirler. ve gece kalacak bir yer araştırırlar. Tam bu sırada onların bu hali Kolu Açık Hacım Sultan'a malum oldu. Yanına en yakın müridi Burhan Abdal'ı alarak yola çıktı. Banaz suyu geçidine vardığında Germiyan İli'nin diğer erenleri ve dervişleri ile beraber Beyce Sultan ve Habib-i Acem'i suyun başında bulur. Onlara niçin beklediklerini sorar. Sel gelmesinden dolayı beklediklerini öğrenince Beyce ile Habib-i Acem'e dönerek " Germiyan İli'nin olgun şeyhleri geçinmedesiniz, ulu seccadelerde oturmadasınız, yağlı kuyruklar yemedesiniz, el vermedesiniz, talipleri irşad etmedesiniz, ama bu sudan geçemiyorsunuz. Bu böyleyken yarın kıyamet günü bunca müridi, muhibbi Sırat köprüsünden nasıl geçireceksiniz?"(7) dedi. Bu sözlerden sonra başındaki elifi tacı çıkardı ve suya tuttuSu işaret ettiği yerden yarıldı ve erenler de geçtiler. Beyce Sultan ve Habib onun büyüklüğünü anladılar ve saygı gösterdiler. Birlikte Seyyid Gazi'nin türbesine ziyarete gittiler(8).

Kaynağın bu rivayetine nazaran söyleyebiliriz ki Beyce Sultan ve Habib-i Acem XIII. Asrın ikinci yarısı ile XIV. Asrın ilk çeyreği arasında Çivril ve havalisinde yaşamışlar, yörenin fethine bizzat katılmışlar ve Bizans'a karşı ön saflarda savaşmışlardır. Fetihten sonra da bölgenin iskanına önemli katkıları olmuşlardır. Yine kaynaktan anladığımızı göre Beyce Sultan ve Habib-i Acem Germiyan İli'nde hem beyler hem de halk nazarında saygın ve itibarlı bir konuma sahip idiler. Aynı zamanda ilim öğrenmek isteyenlere öğretmenlik yaparak onları yetiştirdikleri malumumuzdur.

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki Beyce Sultan ve Habib-i Acem Anadolu'nun iskanı ve Türkleşmesinde önemli roller oynamış kolonizatör Türk dervişlerinden sadece birkaçıdır. Onlar aynı zamanda bugüne kadar gelen ortak kültür mirasımızın da yaratıcılarıdır.

⁷ Vilayet-name, Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli(Yay. :Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılap Kitapevi, İstanbul tarihsiz, s. 81-82.

⁸ Vilayet-name, s. 82.